

Białostoccy Żydzi – scenariusz zajęć
autorzy: Magdalena Urbańska, Mariusz Bieciuk
organizator: Białostocki Ośrodek Kultury
/Centrum im. Ludwika Zamenhofs

grupa wiekowa: 14-19 lat
czas trwania: 90 min
liczba uczestników: 10-30 osób

Celem zajęć jest rozbudzenie u uczestników zainteresowania historią lokalną oraz zachęcenie ich do indywidualnego poznawania i traktowania ze zrozumieniem tej historii. W trakcie warsztatów uczestnicy poznają historię białostockich Żydów. Ponadto warsztaty mają na celu popularyzację Mediateki CLZ (oraz archiwów w ogóle) jako źródła wiedzy o historii miasta, ale też jako społecznego archiwum pamięci oraz medium, które może połączyć najmłodsze i najstarsze pokolenia mieszkańców miasta.

potrzebne materiały:

- teksty źródłowe dla każdego uczestnika (załącznik nr 1);
- taśma papierowa;
- czyste kartki (np. w formacie A5) –7-10 szt. na grupę;
- mapa drukowana, jeżeli jest taka możliwość, w formacie A3 –1 egz. na grupę, oraz do wyświetlenia z rzutnika (załącznik nr 2);
- indeks miejsc do odnalezienia na mapie (załącznik nr 3);
- 4 tablety z nagranyimi relacjami świadków historii z Mediateki CLZ (załącznik nr 4) – można zastąpić telefonami lub wydrukowanymi transkrypcjami;
- współczesne zdjęcia Białegostoku (załącznik nr 5).

Do 1939 r./ 20 min

Prowadzący wita uczestników i krótko przedstawia im plan spotkania:

Witam Was serdecznie i zapraszam na warsztaty „Białostoccy Żydzi”. Podczas zajęć będziemy pracować w grupach, korzystać z nagrań, archiwalnych map i fotografii, naszej wyobraźni i pamięci. Zagłębimy się też w historię Białegostoku i jego społeczeństwa. Szczególnie w tą jego część, której dzisiaj już nie ma. Na początek podzielimy się na cztery grupy. Każda grupa przeczyta tekst, który później streści pozostałym grupom. Na kartkach zapiszcie też czytelnie najważniejsze według Was daty i opiszcie w kilku słowach czego dotyczą.

Dzielimy uczestników na cztery grupy, każdy z uczestników otrzymuje tekst źródłowy (załącznik nr 1):

grupa I teksty 1A i 1B
grupa II teksty 2A i 2B
grupa III teksty 3A i 3B
grupa IV teksty 4A i 4B

Każdy z tekstów zawiera informacje dotyczące historii białostockich Żydów. Uczniowie mają 3 minuty na zapoznanie się z tekstem (najpierw każdy z uczniów osobno, a następnie grupowo) i zapamiętanie najważniejszych informacji. Osoby z tekstem oznaczonym literą „A” zostają na miejscach, osoby z tekstem B przechodzą kolejno z grupy I do grupy II, z grupy II do III, z grupy III do IV, z grupy IV do I. Teraz uczestnicy otrzymują kolejne 2 minuty na to, aby wzajemnie poinformować się o zapamiętanych informacjach. Następnie osoby z tekstem „B” przechodzą do kolejnych grup i ponownie otrzymują 2 minuty na wymianę informacji. I tak do momentu aż ponownie usiądą w swoich pierwotnych grupach, wtedy uzupełniają swoje informacje.

Partnerzy:

Ośrodek **Karta**

Patroni medialni:

Białostoccy żydzi – scenariusz zajęć
autorzy: Magdalena Urbańska, Mariusz Bieciuk
organizator: Białostocki Ośrodek Kultury
/Centrum im. Ludwika Zamenhofa

 Następnie przechodzimy do przygotowanej wcześniej „linii czasu” (przyklejona na ścianie linia z taśmy papierowej, narysowana na tablicy, ect., sama linia, bez żadnych dat, oznaczeń).

 Przyklejcie do linii w odpowiedniej kolejności zanotowane przez Was daty. Dlaczego wybraliście akurat te? Co istotnego się wtedy wydarzyło?

 Omawiając daty warto zwrócić uwagę na dynamiczny rozwój społeczności żydowskiej w XIX w., rozwój przemysłu, wyraźny skok demograficzny, połączony z dynamicznym rozwojem miasta w tym okresie. Dyskusję próbujemy poprowadzić tak, aby to uczestnicy zauważyli koniec osi w 1939 roku.

Po 1939 r./ 25 min

 Dlaczego wykres kończy się w 1939 roku? Co się wtedy stało na świecie, w Polsce? Co się stało z Żydami?

 W tym miejscu krótko przypominamy podstawowe informacje na temat II wojny światowej. Staramy się, aby jak najwięcej faktów powiedzieli sami uczestnicy warsztatów.

- przyczyną wybuchu II wojny światowej był wzrost nastrojów nacjonalistycznych we Włoszech i Niemczech, oraz tzw. polityka ekspansywna Państw Osi – najważniejsze z nich to Trzecia Rzesza, Włochy i Japonia;
- II wojna światowa rozpoczęła się 1 września 1939 r. od ataku Niemiec na Polskę;
- 17 września 1939 r. do wojny przystąpił ZSRR atakując od wschodu Polskę, zgodnie z ustaleniami paktu Ribbentrop-Mołotow;
- ostatecznie walki ogarnęły całą Europę, wschodnią i południowo-wschodnią Azję, północną Afrykę, część Bliskiego Wschodu i wszystkie oceany;
- przeciwko Państwom Osi wystąpili tzw. Alianci (pl. Sojusznicy) – główni sojusznicy to Wielka Brytania i Stany Zjednoczone, w późniejszym okresie dołączyły także siły zbrojne Polski i Francji, utworzone poza granicami swoich państw;
- 22 czerwca 1941 roku Niemcy złamały pakt Ribbentrop-Mołotow atakując ZSRR;
- 7 grudnia 1941 r. do Aliantów oficjalnie dołączyły Stany Zjednoczone. Nowy sojusznik oraz przegrana Niemiec na froncie wschodnim przesądziły o zwycięstwie koalicji antyfaszystowskiej;
- 8 maja 1945 r. bezwarunkową kapitulacją Niemiec zakończyła się europejska część II wojny światowej, definitywne zakończenie nastąpiło zaś 2 września 1945 roku po bezwarunkowej kapitulacji Japonii;
- inne fakty podane przez prowadzącego zajęcia i uczestników.

Partnerzy:

Ośrodek **Karta**

Patroni medialni:

Białostoccy żydzi – scenariusz zajęć
 autorzy: Magdalena Urbańska, Mariusz Bieciuk
 organizator: Białostocki Ośrodek Kultury
 /Centrum im. Ludwika Zamenhofa

 To są podstawowe fakty dotyczące II wojny światowej, ale czy pamiętacie jakie motywy kierowały Adolfem Hitlerem przy prowadzeniu działań wojennych czy przy podejmowaniu decyzji politycznych? Jaki wpływ miała wojna na życie i funkcjonowanie ludności cywilnej? Jakie mniejszości narodowe najbardziej ucierpiały i dlaczego?

-
- Adolf Hitler pragnął „poszerzyć przestrzeń życiową” dla narodu niemieckiego – aryjskiego. Miało się to odbyć kosztem narodów „niższych”, m. in. Polaków, Rosjan, ale przede wszystkim Żydów. Dbając o czystość rasy do obozów zagłady jeszcze przed wybuchem wojny trafiali poza Żydami także np. niepełnosprawni, homoseksualiści, księża, Cyganie.
 - Według ideologii nazistowskiej Żydzi stanowili „rasę podludzi”. Z przyczyn genetycznych uznano ich za „mieszankę” rasowo szkodliwą. W ten sposób usprawiedliwiano przemoc wobec Żydów, co w konsekwencji doprowadziło do Holocaustu.
 - W 1941 roku podjęto decyzję o „Ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej”. Szczegóły zostały ustalone na tzw. konferencji w Wannensee (willa przy Großer Wannsee 56/58 w Berlinie), 20 stycznia 1942 r. Tym samym rozpoczęła się akcja Reinhardt, polegająca na eksterminacji narodu żydowskiego. W ramach tej operacji na ziemiach polskich powstały obozy koncentracyjne m.in. w Treblince, Oświęcimiu czy Lublinie – do Niemieckich Nazistowskich Obozów Koncentracyjnych na terenie Polski przywożono Żydów z całej Europy.
 - W miastach powstawały getta dla ludności żydowskiej, największe było w Warszawie, inne duże getta były w Łodzi, Lublinie, Krakowie, Lwowie. Getta były tworzone także w mniejszych miejscowościach jak Krynki czy Sokółka. Definicja „getta” (Słownik języka polskiego) – dzielnica miasta zamieszkała z wyboru lub przymusu przez mniejszości, np. etniczne; w okresie II wojny światowej: przymusowo zamknięta dzielnica żydowska.
 - W czasie wojny stosunek Polaków do Żydów był różny. Wielu pomagało im w przetrwaniu Zagłady (największą ilość „Sprawiedliwych wśród narodów świata” stanowią Polacy), wielu jednak z różnych powodów uczestniczyło w zabijaniu Żydów (najbardziej znany jest przykład Jedwabnego). Najczęstszą reakcją była jednak obojętność. Dodatkowo w ramach akcji Reinhardt była prowadzona szeroko zakrojona akcja propagandowa mająca podsycać nastroje antysemickie.

 A czy wiecie jak te wydarzenia przebiegały w Białymstoku? Czy było tu getto? Spójrzcie na tę mapę. Potraficie zlokalizować ten obszar? Spróbujcie ustalić w obrębie jakich ulic mieściło się getto, co się tam znajduje obecnie?

 Rozdajemy uczestnikom plan Białegostoku z 1942 roku (załącznik nr 2). Dużą mapę wyświetlmy również z rzutnika.

 UWAGA: uczestnicy mogą korzystać z map w telefonach, ew. możemy im wydrukować aktualne mapy.

 Getto w Białymstoku zostało utworzone 26 lipca 1941 roku. Zamknięto w nim ok. 40 tys. osób. W szczytowym okresie żyło tam nawet 60 tys. ludzi.

Partnerzy:

Ośrodek **Karta**

Patroni medialni:

Białostoccy żydzi – scenariusz zajęć
autorzy: Magdalena Urbańska, Mariusz Bieciuk
organizator: Białostocki Ośrodek Kultury
/Centrum im. Ludwika Zamenhofa

 Po zapoznaniu się uczestników z mapą każda grupa dostaje na kartce po dwa punkty do zlokalizowania wraz z krótkimi opisem tych miejsc (załącznik nr 3). Po zakończeniu ćwiczenia każda grupa krótko przedstawia pozostałym swoje punkty, gdzie były i co się w nich mieściło.

Grupa I:
Cmentarz położony w okolicach ulicy Żabiej
Urząd Judenratu, ul. Kupiecka 32

Grupa II:
Dom dziecka, ul. Częstochowska
Baza straży pożarnej, ul. Kupiecka

Grupa III:
Niemiecka Strefa Produkcyjna
Ogrody warzywne, ul. Nowogródzka

Grupa IV:
Laboratorium chemiczne, ul. Smolna
Schron, ul. Chmielna 7

 Wiemy już gdzie było getto, co się w nim mniej więcej znajdowało. Co więc możemy na tej podstawie powiedzieć o sytuacji mieszkańców getta?

 Dyskusję prowadzimy tak, aby pokazać, że pomimo bardzo trudnej sytuacji, głodu i wszechobecnej śmierci ludzie starali się imitować normalne życie. Istniały urzędy, sądy, fabryki. Wszyscy mieli jednak świadomość zbliżającej się likwidacji getta. Przygotowywano się więc na podjęcie walki.

Powstanie w getcie/ 15 min

 Zgodnie z wytycznymi akcji Reinhardt getta miały być likwidowane, a ich mieszkańcy przewożeni do obozów zagłady. Getto w Białymstoku było przeznaczone do likwidacji w listopadzie 1942 r. ale ze względu na jego przydatność – zakłady przemysłowe na terenie getta pracowały na potrzeby niemieckiej armii – decyzję odsunięto w czasie. Zmniejszono jednak obszar getta o ulice Zamenhofa, Żydowską (obecnie Ireny Białówny), Białą i Brańską (obecnie nie istnieje). Ostatecznie do likwidacji przystąpiono w 16 lipca 1943 r. Żydzi zamknięci w getcie wiedzieli o wydarzeniach z innych regionów okupowanej Polski, m.in. o likwidacji getta w Warszawie.

 Słyszeliście o jakichś powstaniach przeciwko okupantom, które miały miejsce na terenie Polski w czasie II wojny światowej?

 W nocy z 15 na 16 lipca 1943 r. wojska niemieckie rozpoczęły likwidację getta. Wybuchło powstanie – drugie co do wielkości powstanie w getcie (po powstaniu w getcie warszawskim). Przywódcami powstania byli Mordechaj Tenenbaum oraz Daniel Moszkowicz. Opór trwał do ok. 20 sierpnia, jednak wobec ogromnej przewagi liczebnej wojsk niemieckich Żydzi nie mieli szans. Byli słabo uzbrojeni – udało się im zdobyć jedynie ok. 25 karabinów i 100 pisto-

Partnerzy:

 Karta
Ośrodek

Patroni medialni:

letów. Wielu mieszkańców ukryło się w przygotowanych wcześniej schronach. Niektórym udało się przetrwać w ten sposób nawet kilka tygodni. Ostatecznie, ci którzy nie zginęli na miejscu zostali rozstrzelani w lesie na Pietraszach lub zostali wywiezieni do różnych obozów zagłady – w zdecydowanej większości do Treblinki.

 Wiemy już trochę o tym jak wyglądało getto i jego likwidacja. Teraz postuchajmy wspomnień mieszkańców Białegostoku o tym miejscu. Relacje pochodzą ze zbiorów Mediateki CLZ – multimedialnego archiwum historii mówionej miasta i regionu prowadzonej przez Białostocki Ośrodek Kultury/Centrum im. Ludwika Zamenhofa. Słuchając ich zwróćcie uwagę na to jak te osoby wspominają Żydów, jakie emocje im towarzyszą.

 Każda grupa dostaje tablet z nagraniem z Mediateki CLZ (załącznik nr 4):

Grupa I: Jerzy Koszewski_film_1

Grupa II: Jerzy Koszewski_film_2

Grupa III: Wiera Nalewajko

Grupa IV: Danuta Huzarska

 Opowiedzcie o Waszych nagraniach. O jakich sytuacjach usłyszeliście, co Was najbardziej zainteresowało, poruszyło?

Po wojnie\ 15 min

 Jak myślicie, ilu Żydów z Białegostoku i regionu udało się przetrwać wojnę? Ilu z nich zostało w Białymstoku? Czy dostrzegacie obecność Żydów w mieście, to, że jeszcze nie tak dawno żyło tu ich tak wielu?

 Z 60 tys. Żydów zamieszkujących Białystok i okolice w 1939 roku wojnę przeżyło zaledwie kilkuset. Większość wyemigrowała z Polski do Australii, USA, Ameryki Południowej czy Izraela. Osoby, które wróciły po wojnie do Białegostoku, w 1968 roku były zmuszone przez ówczesne władze do wyjazdu z kraju. W tej chwili w Białymstoku zaledwie kilka osób podaje się za osoby wyznające judaizm. Czy to znaczy, że po białostockich Żydach nic nie zostało? Jakie mogą być ślady po ludziach, których nie ma? Czy znacie jakieś odkrycia, wynalazki, osiągnięcia białostoczan żydowskiego pochodzenia?

 Ludwik Zamenhof – urodzony 15 grudnia 1859 roku w Białymstoku. Twórca języka oraz idei esperanto. Jej celem było umożliwienie ludziom porozumiewania się ludziami ponad podziałami. W jego zamierzeniu stworzenie wspólnego, międzynarodowego języka pozwoliłoby ludziom rozmawiać jak równy z równym. Jeżeli rozmawiamy używając np. angielskiego to używamy języka, który jest czyjś, rozmawiając w języku wspólnym jesteśmy sobie równi.

 Albert Sabin – urodzony 26 sierpnia 1906 roku w Białymstoku (w 1921 r. z rodziną wyemigrował do Stanów Zjednoczonych) – wynalazca szczepionki przeciwko wirusowi polio, która całkowicie unicestwiła wirusa polio powodującego chorobę Heinego-Medina.

Białostoccy żydzi – scenariusz zajęć
autorzy: Magdalena Urbańska, Mariusz Bieciuk
organizator: Białostocki Ośrodek Kultury
/Centrum im. Ludwika Zamenhofa

 Nora Ney (Sonia Nejman) – urodzona 25 maja 1906 roku we wsi Sielachowskie koło Białegostoku. Gwiazda przedwojennego polskiego kina. Rozgłos przyniósł jej role w filmach *Gorączka złota* i *Czerwony błazen* (główna rola obok Eugeniusza Bodo) z 1926 r. Obdarzona oryginalną urodą, szybko stała się gwiazdą polskiego kina, nazywaną często „polską Greta Garbo”. Stałe miejsce w centrum uwagi dawało jej także nieskrępowane podejście do mody: pozowała do zdjęć w przepięknych sukniach w hollywoodzkim stylu oraz lansowała modę wśród kobiet na noszenie spodni. W ogłoszonym w 1933 r. plebiscycie została wybrana „Królową Polskiego Ekranu”.

 Co jeszcze może nam przypominać o społeczności żydowskiej, znacie jakieś miejsca z nią związane? Czy macie jakieś budynki, place związane z białostockimi Żydami?

 Rozdajemy uczestnikom zdjęcia współczesnego Białegostoku związane ze społecznością żydowską (załącznik nr 5).

 Czy rozpoznajecie te miejsca? Wiedzieliście o ich istnieniu i historii? Umiecie umiejscowić je na dzisiejszej mapie Białegostoku?

 Grupa I: Park Centralny – wcześniej cmentarz żydowski. Po wojnie zwożono na jego teren gróz ze zniszczonego miasta. Następnie całość przysypano ziemią. Zwłoki nie zostały nigdy ekshumowane.

Grupa II: Pomnik Wielkiej Synagogi – znajduje się w miejscu gdzie stała synagoga. Zbudowano ją w latach 1909-1913. 27 czerwca 1941 roku wojska niemieckie spaliły synagogę wraz z około 800 osobami.

Grupa III: Pałacyk Cytronów, ul. Warszawska 37 – wybudowany w latach 1910-1913 przez Wolfa i Bercie Lurie, którzy w 1923 roku sprzedali go Samuelowi Hirszowi Cytronowi. Był on jednym z organizatorów odradzającego się w 1919 roku przemysłu. Jego fabryki zajmowały się produkcją sukna. W 1921 roku założył Związek Białostockiego Wielkiego Przemysłu.

Grupa IV: Cmentarz na Wschodniej – cmentarz został oficjalnie założony w 1892 roku, choć pochówki odbywały się od 1890. W 1906 r. pochowano tu ofiary pogromu białostockiego (zdarzenie to upamiętnia pomnik). Ostatni pochówek odbył się w 1969 roku. Na powierzchni 13 ha otoczonej ceglany murem zachowało się około 5-6 tys. nagrobków, z których najstarszy pochodzi z 1876 roku.

 Można wspomnieć też o takich budynkach jak Synagoga Piaskower Bejt Midrasz, na ul. Pięknnej 3, pozostałościach po kompleksach fabryk na ul. Jurowieckiej (obecnie klub bilardowy) oraz na ul. Włókienniczej, pierwszy białostocki cmentarz żydowski – południowa pierzeja Rynku Kościuszki, okolice Banku Pekao.

Białostoccy Żydzi – scenariusz zajęć
autorzy: Magdalena Urbańska, Mariusz Bieciuk
organizator: Białostocki Ośrodek Kultury
/Centrum im. Ludwika Zamenhofa

Podsumowanie/ 5 min

Jak zauważyliście, Żydzi stanowili ważną część społeczności białostockiej. Czy da się przewidzieć jak wyglądałoby dzisiaj nasze miasto gdyby nie oni? Czy zastanawialiście się kto mieszkał, pracował w tych starych kamienicach?

Pamiętajmy o tym, że historia naszej lokalnej społeczności jest równie ważna jak wielka historia z podręczników. Dlatego niezwykle ważne jest abyśmy o niej pamiętali i pogłębiali swoją wiedzę. Porozmawiajcie ze swoimi dziadkami, pradziadkami. Zapytajcie ich o to jak wyglądało ich życie, miejsce zamieszkania, sąsiedzi z czasów młodości. Zapewniam Was, że dowiecie się wiele – także o Was samych.

UWAGA: W warsztatach nie poruszyliśmy kwestii historii Żydów w okresie PRL, ponieważ na jeden warsztat byłoby to zbyt dużo informacji. W zbiorach Mediateki CLZ znajdują się wspomnienia mieszkańców np. o wydarzeniach marca 1968 roku, o których można wspomnieć przy omawianiu tych lat na lekcjach.

Bibliografia:

www.sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/b/397-bialystok
www.szlak.uwb.edu.pl/
www.centrumzamenhofa.pl/mediateka